

Bemærkninger om Forskjellen imellem de hos Grækerne
og Romerne gjældende Bestemmelser og Vedtægter om
Slavers Frigivelse og de Frigivnes Stilling.

Af

J. N. Madvig.

(Meddelte i Mødet den 21. Marts 1884.)

Disse Bemærkninger skulle ikke gaa ud paa at fremdrage noget nyt og ubekjendt i det enkelte, men paa at sætte det bekjendte i et klarere Lys ved at eftervise de omhandlede Vedtægters Forhold til og Forbindelse med andre Sider af det offentlige og private Liv.

Et Punkt, der ved første Øjekast kan synes at ligge denne Gjenstand fjærnt, nemlig Forskjellen imellem den græske og romerske Vedtægt for Personnavne, maa først kortelig omtales. Hos Grækerne betegnedes hver Mand og Borger med et ganske enkelt Navn, der, hvor velklingende det end stundom var, og til hvilke betydende Forestillinger det end etymologisk henviste, dog i virkelig Betydning svarede til vore og vore Forfædres enkelte Person- og Fornavne; Demosthenes var ikke nogen mere fyldig Betegnelse end Thorkil eller Peter; ved i offentlig Forhandling at tilføje Faderens Navn (Demosthenes Demosthenes's Søn) bleve altsaa Grækerne paa samme Standpunkt som vi ved Betegnelsen Ole Olsen eller Christian Olsen; til nærmere Bestemmelse føjedes da Navnet paa det specielle Hjemsted, i Athen paa vedkommende Demos (Sogn eller By); hos Romerne fore-

finde vi, saasart vi forlade de mythiske Personer (Romulus), den faste Forbindelse af et individuelt Fornavn og et arveligt Slægtsnavn (Cajus Valerius), hvortil hyppigen sluttede sig et ligesaa fast arveligt speciellere Familienavn (Publius Cornelius Scipio), hvis mere underordnede Betydning dog fremtræder deri, at den ogsaa hos Romerne i officiel Form brugelige Betegnelse efter Faderen (stundom tillige efter Bedstefaderen) tilføjedes efter Slægtsnavnet foran Familienavnet, foran hvilket ogsaa i endnu strengere officiel Form indskødes Betegnelsen efter Borgerafdelingen (*Servius Sulpicius*, *Quinti filius*, *Lemoniā*, *Rufus*). Heri ligger nu udtrykt, at den romerske Borger (oprindelig maaske især den patriciske Fuldborger) fremtraadte fastere indknyttet i en omfattende, ofte speciellere forgrenet Slægtsforbindelse, medens den græske Borger fremstod i en løsere Stilling, mindre bunden til og støttet ved en udover det naturlige Pietetsforhold gaaende Sammenhæng med andre Borgere i Interesser og Erindringer, hvoraf da atter følger, at de historiske Personligheder hos Grækerne for os fremtræde isolerede og uden den Gruppering for Anskuelsen og den Henpegen paa indre Sammenhæng og Forhold, der knytter sig til de store eller bekjendte romerske Navne; igjennem Athens Historie gaar ingen saadan Traad, som Navnene Cornelius og Scipio antyde (man sammenligne, hvilken Betydning det hos os har, at en Oluf Holgersen Rosenkrands fra en vis Tid af træder istedenfor den blotte Oluf Holgersen).

Men til den heri antydede fastere Bygning og større Omfang af den romerske Slægt, det romerske Hus, der hænger paa det nøjeste sammen med Statens aristokratiske Bygning, slutter sig for en væsentlig Del ogsaa det, der adskiller Frigivelsen og de Frigivne hos Romerne fra Grækernes Vedtægt. Forudsætningen, Slaveriet som ganske almindelig, intet Anstød og ingen Tvivl vækkende Indretning, med Slaver, der, med Undtagelse af de frisk indførte Barbarer, ikke i legemlig Beskaffenhed eller i Sprog adskilte sig fra Herrerne, var den samme hos begge Folk

med den Forskjel, at Indførselen af fremmede Slaver uden Tvivl oprindelig var stærkere hos de Orienten nærliggende Grækere end hos Romerne, medens Slavebefolkningens Hjemmeforplantelse og Rekruteringen ved Krigsfanger omtrent foregik under ens Vilkaar. Under Romerstatens Udvikling og den romerske Magts Udbredelse over de græske Lande fremkom et nyt, særdeles mærkeligt Forhold, idet Romerne efterhaanden modtog et stort Antal græske og græskdannede Slaver, altsaa med en Kultur og Politur, som Romerne bevidst eller ubevidst søgte at efterligne og tilegne sig. Om de nærmere Forhold ved denne fra Underitaliens Betvingelse begyndende Tilførsel af græske Slaver, naturligvis især til Hovedstaden og til Optagelse i de rigere og større Huse, savne vi Efterretninger og Klarhed, medens Livius Andronicus minder os om, hvilken Betydning enkelte slige Slaver kunde faa; fra en senere Tid have vi enkelte Notitser f. Ex. hos Plinius H. N. VII, 128 og hos Seneca Ep. 27, 6 om de høje Priser, der betaltes for slige litterært dannede, stundom kunstig (f. Ex. ved Udenadslæren af en enkelt græsk Digtets Værker) dresserede Slaver. Hele dette Forhold, der ikke berørte den uhyre Masse af egentlige Arbejdsslaver, især *servi rustici*, fik vel en vis Indflydelse, men dog kun en underordnet Sideindflydelse, paa, hvad her væsentlig betragtes.

Frigivelsen af Slaver var ingenlunde sjælden i Grækenland; vi have, for ikke at tale om de Tilfælde, i hvilke Staten løskøbte Slaver til Belønning for Krigstjeneste tilsøs, en overmaade stor Række Indskrifttavler, den største samlede Mængde i det gamle Delphi, men ogsaa mange adspredte paa andre Steder, der ere ophængte til Vidnesbyrd om stedfundne Frikjøb og Frigivelser; men om de Frigivnes Stilling i Livet og deres Betydning, som en særlig Klasse høre vi saa godt som slet intet, medens Læren om *libertini* indtager en ikke ganske liden Plads i de romerske Antikviteter. Frigivelsen er hos Grækerne en ganske enkelt og afsluttet Akt, hvorved Forholdet imellem Herre og Slave retlig ganske ophævedes, og sædvanlig vist ogsaa tabte sig i

de almindelige Livsforhold, om end stundom en Undtagelse viser sig, som naar vi i Demosthenes's 37te Tale finde, at en Bankier Pasion, der selv var en Frigiven, frigav en i hans Forretning brugt Slave, Phormion, og ved Testamente overdrog ham Fortsættelsen af Forretningen, idet han tillige lod ham ægte sin efterladte og med en Medgift udstyrede Frille og gjorde ham til Formynder for sine to med denne Kvinde avlede Sønner, Bestemmelser, der paa det stærkeste stride mod alle romerske Forestillinger. Man vil hertil kunne føje et Exempel paa en Frigiven benyttet som Superkargo paa et af hans forrige Herres Handelsskibe og maaske et eller andet lignende; men saare karakteristisk er det i modsat Retning, at der i samtlige de opbevarede latinske Bearbejdelser af græske Komedier kun én Gang optræder en Person, der betegnes som Frigiven (i Terents's Andria). Hermed hænger da sammen, at selve det græske Navn for en Frigiven (*ἐξελεύθερος* eller *ἀπελεύθερος*) i den hele ældre Sprogperiode, f. Ex. hos de attiske Talere, forekommer saare sjældent, medens det bliver hyppigt hos de græske Skribenter, der omtale romerske Anliggender. De græske Frigivne udgjorde aldrig en særlig fremtrædende Klasse eller Stand. Ligeoverfor den Stat, i hvilken Frigivelsen foregik, blev den Frigivne, i det ringeste efter attisk Ret, som vi alene kjende, en Fremmed (en *Metoik*), indtil han maaske selv eller hans Søn ved en senere Lejlighed vandt Borgerret.

Ganske anderledes stiller Sagen sig, som bekendt, i Rom. Den Frigivne (— der tales her alene om den i ældre Dage udelukkende eller næsten udelukkende benyttede regelmæssige og fuldstændige Frigivelse, *justa manumissio* —) betegnedes ikke blot ved For- og Slægtsnavn som henhørende til hans forrige Herres Slægt og Hus, men han vedblev igjennem Patronatet at staa i et bestemt retligt Afhængighedsforhold til ham eller den, der fulgte ham som Familiehoved, en Afhængighed, der igjennem Bestemmelsen om Arv og Formynderskab indtil en vis Grad udstrakte sig til den Frigivnes Børn, men som paa den anden Side

tillige naturligen let, naar Evne og Vilje vare tilstede, blev til et Forhold af Hjælp og Understøttelse. (Som bekendt, fremtræder Forholdet idelig i Fællesbegravelserne for en Families Frigivne eller for Herrer og Frigivne i Forening og i de herhid hørende Gravindskrifter.) Men ikke blot til Slægt og Hus knyttes den Frigivne, men han optoges straks som Borger i Staten, vistnok for hans egen Person med betydelige Indskrænkninger og med stærk Paamindelse om den tidligere Ufrihed, en Mindelse, der ogsaa fremtraadte i sociale Forhold af ikke rent politisk Natur, navnlig med Hensyn til Giftermaal; men disse Indskrænkninger aftog og forsvandt i det næste eller næstnæste Slægtled, og Frigivelsen af Slaver blev saaledes efterhaanden af en ikke ringe Betydning for Tilvæksten i Borgertallet; et interessant Vidnesbyrd herom allerede fra Begyndelsen af det andet førkristelige Aarhundrede foreligger i en for omtrent to Aar siden funden græsk Indskrift, hvori Kong Philip den Tredje af Macedonien i Anledning af visse Forhold i Staden Larissa henvender Indbyggernes Opmærksomhed paa, hvilket Bidrag Optagelsen af Frigivne havde ydet til den stærke Formerelse af det romerske Borgerskab, som iblandt andet viste sig i de talrige Kolonianlæg (Mittheilungen des deutschen archäologischen Instituts in Athen VII, P. 65). De romerske Frigivne udgjorde saaledes selv igjennem Iagttagelsen af den paa dem hvilende politiske Indskrænkning en særlig Del af Borgerne, en Klasse, hos Cicero, rigtignok kun paa et enkelt Sted, *ordo libertinorum*.

Medens nu en stor Del af disse Frigivne, især da alle de, der for deres Sparepenge (*peculium*) frikjøbte sig fra Herrer af jævn borgerlig Stilling, strax optog en egen Bedrift og et eget Erhverv, naturligvis ofte et meget underordnet, vel endog smudsigt (— man tænke paa *libertinæ* hos Horats —), fandt i de større og mere velhavende Huse, hvis Antal, Rigdom og Luxus tiltog i Aarhundredernes Løb, mange Frigivne en Virksomhed som Mellemled imellem Herrerne og det egentlige Slavetyende, som Medhjælpere i Bestyrelsen af Hus, Ejendom og Forretninger; en

særegen Plads indtog herved især i Republikens senere Tid de mere eller mindre litterært dannede Frigivne, der egnede sig til at være Regnskabsførere, Sekretærer, Forelæsere, Lærere. Ogsaa udenfor det enkelte Privathus fremtraadte paa denne Maade Frigivne, dels ved de efterhaanden under Statens Tilvæxt saa stærkt udviklede Aktieselskaber, *societates publicanorum*, dels som Bestillingsmænd hos Magistrater og Præster (*accensi, scribæ* o. s. v.); det var naturligt, at mægtige og indflydelsesrige Patroner her fremtrak deres egne. De Frigivne havde da altsaa ogsaa en særlig Rolle imellem den Skare af Klienter, der samlede sig om de aristokratiske Huse, og i den Del af Befolkningen, som i en senere Tid Tacitus (Hist. I, 4) betegner som *pars populi integra et magnis domibus annexa*, indtoge vist de Frigivne og deres nærmeste Afkom en vigtig Plads; det traf sig vel ikke sjældent, at den jævne Almuesmand, der ikke havde et sligt Tilhold, derimellem naturligvis mange, der i fjærnere Led nedstammede fra Frigivne, følte sig trykket af dette de mægtiges og riges Tilhæng.

Hvorledes i øvrigt i det enkelte disse Forhold udviklede og stillede sig i de forskjellige Perioder af den senere Republik, i hvilke det romerske Aristokrati mere og mere fremtraadte i Nydelsen af Verdensherredømmet, savne vi Midler til at paavise; kun paa et Punkt skal Opmærksomheden endnu særlig henledes, nemlig derpaa, at det paa Grund af den Forskjel, der allerede ovenfor er antydnet, imellem det egentlige Domestikpersonale og Slaverne paa Landet, hvis Antal som bekjendt steg med de store Godser, *latifundia*, væsentlig var i Hovedstadsbefolkningen, at de Frigivnes særlige Stilling gjorde sig gjældende. Den Plads, de her indtog, og den Rolle, de spillede, er for den første Kejsertid skildret af Tacitus, som sædvanligt hos ham med lidt uklarerhetorisk Farve, i Ann. XIII, 27 i Anledning af Forhandlinger, der i Aaret 56 eft. Chr. førtes i Senatet om Forholdsregler imod mange Frigivnes Overmod og Trods ligeoverfor

deres Patroner. De, der ikke ønskede strenge Bestemmelser tagne, begrundede deres Mening ved Hensynet til den hele Klasses Stilling i Samfundet med følgende Ord: *quippe late fusum id corpus* (— man sammenligne det ovenfor af Cicero anførte *ordo libertinorum* —). *Hinc plerumque tribus, decurias, ministeria magistratibus et sacerdotibus, cohortes etiam in urbe conscriptas, et plurimis equitum, plerisque senatoribus non aliunde originem trahi; si separarentur libertini, manifestam fore penuriam ingenuorum.* Ved *tribus* tænkes naturligvis her paa de *plebs urbana* omfattende 35 Tribus, der i denne Tid paa en Maade repræsenterede Romerfolket, ved *decuriæ* paa de lavere Dommerdecurier, til Optagelse i hvilke der ikke krævedes Ridderværdighed. Forringelsen af den fribaarne Almues Talforhold til *libertini* og Slavebefolkningen udhæver Tacitus atter Ann. IV, 27 (*minore in dies plebe ingenua*). Ret mærkeligt er ogsaa, hvad Tacitus Hist. II, 92 i Anledning af, at Vitellius tilbagegav de fra Landflygtighed tilbagekaldte fornemme Mænd Patronatsrettigheden over deres Frigivne, der var gaaet tabt ved Landflygtigheden, tilføjer om disse Frigivnes Kunster for at unddrage deres Formue fra Patronatsforholdets Virkning, men endnu mærkeligere, hvad han Hist. III, 58 beretter, at da Ridderstanden under et opblussende Skin af Hengivenhed for Vitellius og Iver for hans Forsvar tilbød Tjeneste (*operam*) og Pengebidrag, forlangte de Frigivne at medtages til samme Ydelse (*munus*), hvorved de altsaa ligefrem synes at udsondres fra og stilles over den øvrige plebs; det maa imidlertid herved bemærkes, at der uden Tvivl her kun var Tale om de rigere, fra store Huse udgaaede Frigivne, der desuden endnu paa den Tid regelmæssig vare udelukkede fra Tjeneste i Liniearmeen, hvortil de øvrige Plebejere kunde udskrives. Hvorledes af den Stilling, som de Frigivne i Republikens sidste Aarhundreder og i Kejsertiden indtog i de rige aristokratiske Huse, den ejendommelige og sørgelige Rolle udviklede sig, som de kejserlige Frigivne i det første og en Del

af det andet Aarhundrede spillede ved Hoffet og som Despotiets overalt fremtrædende Tjenere, ligger udenfor den Betragtning, der her er gennemført for at vise de romerske Frigivne i deres Sammenhæng med den hele faste Bygning af Hus og Slægt og det gennemgaaende, stedse stærkere og i pragtfuldere Form udprægede Aristokrati i Modsætning til det græske, navnlig det ioniske og attiske Livs simple og løsere Skikkelser og Bevarelse af den rent demokratiske Karakter.
